

КОНФУЦІАНСТВО Й АЗІАТСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВА

Н. БЕВЕЛІКОВА
*кандидат юридичних наук,
завідувач відділу східноазіатських
правових досліджень
(Інститут законодавства
і порівняльного правознавства
при Уряді Російської Федерації, м. Москва)*

Фундаментальну роль в історії права Китаю відіграло вчення великого китайського філософа Конфуція (Кун-цзи), що жив з 551 до 479 р. до н. е. в епоху нескінченних міжусобиць. У зв'язку з цим його вчення «Бесіди і висловлювання» («Лунь юй») відобразило накопичену в народі жагу справедливості й справило серйозний вплив як на світогляд, так і спосіб життя китайців. Властива конфуціанству вимога дотримання в державному управлінні принципів доброчинності відрізняло дане вчення і від практики деспотичного правління, і від теоретичних концепцій, що виправдовували насильство щодо підданих і відкидали моральні противаги в політиці в Китаї.

Необхідно відзначити, що період з V по IV ст. до н. е. в Китаї був переломним часом, оскільки він супроводжувався падінням моралі й «боротьбою всіх проти всіх». Це був період протиборства двох ідеологій, що дав новий імпульс становленню традиційних рис та інститутів давньокитайського права.

Засоби морального оздоровлення в слідуванні давнім традиціям, пропоновані конфуціанством, не відповідали вимогам часу. Гуманістична сутність вчення вступала у протиріччя з феодалним деспотизмом імператора династії Цинь — Ши-Хуанді — будівничого Великої китайської стіни, що звелів у 213 р. до н. е. спалити конфуціанські книги. Але вже при наступній династії Хань конфуціанство було проголошено державною ідеологією і залишалось нею двадцять століть.

Суттю конфуціанства є проблеми управління державою, стосунки між людьми у сім'ї та суспільстві, норми моралі. Відповідно до конфуціанства світ людини різко відрізняється від світу природи, в якому панує сувора ієрархія. Природні закони представники цього вчення називають Дао — божественним шляхом, але безпосередньо світом людини вони не управляють, у зв'язку з чим правила поведінки, що розробляються людиною, повинні бути в гармонії з природними законами. Відродження порядку, встановленого природою, згідно конфуціанського вчення дозволяє домогтися морального підйому і єдності народу, якому не буде страшна жодна агресія ззовні.

У регулюванні суспільних відносин Конфуцій закликав слідувати традиціям древніх, він возвеличував звичай старовини, відносини солідарності роди-

© Н. БЕВЕЛІКОВА, 2012

чів, проповідував шанобливе ставлення до старших, покору яким вважав безумовною.

Спираючись на традиційні погляди, Конфуцій, на думку В. Графського, розвивав патріархально-патерналістську концепцію держави [5, с. 32]. Державу він уподібнював великій родині, де влада імператора уподібнювалася владі батька, а відносини правлячих і підданих — сімейним стосункам, де молодші залежать від старших. Політична етика Конфуція була спрямована на досягнення внутрішнього миру між верхами і низами суспільства і стабілізації правління.

Згідно з конфуціанським вченням в управлінні слід виходити з гуманних принципів: «стародавні правителі стримували народ справедливістю, пов'язували його управлінням, вчиняли з ним правильно, підтримували людяність. Колишні правителі керували людьми м'яко, підходили до них з повагою, судили з твердістю». Конфуцій негативно ставився до зовнішніх воєн, радячи: «людей, що живуть далеко і не підкоряються, необхідно завойовувати за допомогою освіченості й моралі».

У висловлюваннях, що приписуються Конфуцію, конкретизувалися якості досконалої людини: «плати добром за добро, а за образу віддавай по справедливості», «шляхетна людина думає про обов'язок, низька — піклується про вигоду», «благородна людина повинна бути чесною і щирою, прямодушною і безпристрасною. Вона має все бачити і все розуміти, бути обачною в промовах, обережною в справах. В юності вона повинна уникати жадання, в зрілості — сварок, у старості — скупості, всього себе вона присвячує високим ідеям, служінню людям, пошуку істини» та ін.

В цілому, доброчесність у трактуванні Конфуція — це великий комплекс етичних норм і принципів, до якого входять правила людинолюбства («жень»), турботи про людей («шу»), шанобливого ставлення до батьків («сяо»), відданості правителю («чжун»), обов'язку («і»), а також ритуалу («лі»). Конфуціанці вважають, що виконання норм і правил приписаної поведінки повинно бути видно з боку. Вони позначають пов'язані з цим прикмети зазначеним ієрогліфом «лі», ритуалом, який слугує відправною точкою гармонійного способу життя.

На рівень першооснови соціального і політичного життя конфуціанство зводить вимоги моралі. Мораль і право багато в чому збігалися, але роль закону, зважаючи на його недосконалість і абстрактність, що не враховує різноманіття життєвих ситуацій, принижувалася, оскільки «через сітку закону могла прослизнути риба, що ковтає кораблі». Конфуціанство проповідує і процес самовдосконалення за допомогою «взяття себе в залізні рукавиці». Символом подібного методу є короп, що пливе проти течії.

Відомо, що в розумінні китайців право не вважалось фактором порядку і символом справедливості. Воно було знаряддям сваволі, фактором, що порушує нормальний порядок речей. Добропорядний громадянин не зобов'язаний був поважати право і навіть думати про нього: його образ життя повинен був виключати будь-які правові домагання і всяке звернення до правосуддя. У своїй поведінці людина повинна керуватися не стільки юридичними мотивами, скільки прагненням до гармонії і миру. Зважаючи на це погоджувальні процедури визнавалися цінніше правосуддя — конфлікти слід було гасити шляхом посередництва, а не вирішувати правовим шляхом. З цього приводу Конфуцій

стверджував: «Якщо люди управляються згідно з правовими нормами і дисциплінуються покаранням, то вони будуть безсоромно шукати шляхи, щоб обійти і те, і інше. Якщо ж вони будуть управлятися чесною і дисциплінуватися традиціями, то вони пізнають сором і будуть вести себе по справедливості» [7, с. 142].

Таким чином, практика в Китаї ігнорувала закони, як тільки вони порушували традицію, і саме в цьому аспекті слід говорити про традиційну китайську правову модель, яка діяла впродовж тисяч років.

У Китаї протягом століть жили, не знаючи організованих юридичних професій, а людей, обізнаних у законі, зневажали і якщо радилися з ними, то таємно. Однак з плином часу цей традиційний підхід все ж був поставлений під сумнів, оскільки на IV–III ст. до н. е. наприкінці правління Чжоуської династії припадає оформлення школи китайського легізму.

Згідно з позицією легістів влада повинна ґрунтуватися не стільки на чесності правлячих, скільки на підпорядкуванні дисципліні закону. Вперше концепція управління народом на основі закону, суворо виконуваного усіма — від правителя і чиновника до представника нижчих станів — була висунута і обґрунтована Гуань Чженем в VII–V ст. до н. е., коли легісти ще не створили закінченої правової теорії.

Необхідно зазначити, що конфуціанство і легізм виражали протилежне розуміння природи людини, взаємовідносин народу і правителя, цілей і завдань держави. За Конфуцієм людина — моральна особистість, легісти ж, навпаки, вважали, що людина стурбована лише тим, щоб принести собі задоволення і уникнути страждань. Легізм, пориваючи зі звичаями і традиціями, являв собою раціоналістичне вчення, яке вимагало радикального перетворення суспільних відносин у Китаї. Уявлення легістів про жорстокі закони як основний засіб управління тісно пов'язані з їх розумінням взаємин народу і державної влади. Ці відносини мали антагоністичний характер за принципом: «коли народ сильніше своєї влади, держава слабка; коли влада сильніша за свій народ, армія могутня».

Відповідно до легізму народ — це сирий матеріал, а правитель — майстер, який, обробляючи матеріал і відсікаючи все зайве, створює прекрасну річ. Правитель має бути вільний від сумління, моральних норм і керуватися тільки доцільністю. Вирішальне значення в державному управлінні відводилося як закону, так і старанності чиновників і їх покаранню. Суворе покарання вважалося кращим засобом управління: «якщо покарання переважають, народ спокійний, але якщо рясніють нагороди, то народжується мерзота», «де суворо карають за дрібні злочини, вони зникають, а тяжким просто нізвідки взятися».

Гуань Чжень як засновник легізму, справив величезний вплив на Гуньсун Яна, відомого під ім'ям Шан Ян, який не лише розвинув цю теорію, але і спробував у ролі державного діяча втілити її в життя. Цей видатний теоретик легізму і один із засновників школи «законників» («фацзя») був правителем області Шан за часів циньського правителя Сяо-гуна. Протиставляючи легізм конфуціанству, Шан Ян у трактаті «Книга правителя області Шан» повчав: «є не один спосіб управління світом, і немає необхідності в наслідуванні давнини. Засоби, якими правитель надихає народ, — це установи та посадові ранги».

Шан Ян створив закінчене легістське вчення про управління народом і державою в період прагнення китайського суспільства до подолання роздробленості та зміцнення центральної влади правителя шляхом придушення сепаратизму родової аристократії. Відстоюючи абсолютну владу правителя, який за допомогою строго встановленого закону, що не підлягає обговоренню, визначає все життя підданих, він визнавав неможливість існування людей поза рамками суворого покарання. Шан Ян виходив з обов'язковості превентивних заходів і колективної відповідальності, що забезпечують «хороше управління».

Інший видатний теоретик легізму в Китаї — Хань Фейцзи стверджував, що «закон не повинен потурати знатним, схил не повинен підроблятися під кризисом. Там, де діє закон, розумний не може його обійти, хоробрий не сміє йому противитися; покарання за провини не минуть і сановників, нагороди за добрі справи не обходять і простолюдинів. Ось чому ніщо не зрівняється із законом коли треба виправити проступки знаті й показати злочини простолюдинів, приборкати заколот і засудити оману, позбутися від надмірностей і усунути безглуздість, встановити єдині правила для всього народу» [3, с. 225]. На думку Хань Фейцзи, в державі мудрого правителя тільки закони слугують підручником життя й не існує інших книг, порівнянних з цими цілями.

Погляди інших представників школи «фацзя» (Цзинь Чан, Шень Бу-хай) були викладені в главі «Ясні закони» звідного пам'ятника «Гуань-цзи», в розділі «Розглядати все за нинішнім часом» книги «Хань Фей-цзи» та ін., де відстоюється необхідність жорстоких законів як засобу управління. Характерно, що китайські легісти в своїй полеміці з конфуціанцями виходили з положення про злу, порочну людську природу, яку не в змозі виправити ні освіта, ні культура. І чиновники повинні сприйматися як потенційно безчесні, тому кожного з них слід змусити контролювати інших. Істотне значення в справі організації управління легісти надавали впровадженню в життя принципу колективної відповідальності, який виходив за коло людей, охоплених сімейно-родовими зв'язками і поширювався на об'єднання декількох громад, охоплених круговою порукою. Впроваджена таким шляхом система тотального стеження підданих один за одним зіграла свою роль у зміцненні централізованої влади в Китаї.

У період коли легізм в його крайній формі стає офіційною ідеологією імперії Цинь (221–207 рр. до н. е.), легісти приходять до влади, реалізуючи свої правові погляди. Однак погляди легістів залишилися чужими свідомості більшості китайського населення, оскільки вони занадто відхилилися від укоріненних уявлень і тому мали лише тимчасовий успіх. Легістам не вдалося ствердити в Китаї верховенство постійно діючих правових норм і суверенної закону.

Як зазначалося, з утвердженням династії Хань у 206 р. до н. е. — 221 р. н. е. конфуціанство знову запанувало і логічно виробило компромісний варіант співіснування з ідеями легістів. Відбулося злиття легізму і конфуціанства в нове вчення — ортодоксальне ханьське конфуціанство. Домінуючою ідеєю цієї ідеології була конфуціанська ідея нерівності людей, їх соціальних, станових і рангових відмінностей, а також відмінностей в залежності від сімейного стану, статевої приналежності й віку. Непорушності цих відмінностей повинна була слугувати ретельна регламентація поведінки людей в суспільстві та сім'ї за допомогою жорстких моральних норм «лі».

Таким чином, офіційно визнаний ритуал, спираючись на звичаї і традиції, як і раніше залишився головним регулятором. Мораль задавала стереотип поведінки, а право за допомогою санкцій забороняло від нього ухилитися. Норми панівної конфуціанської моралі повинні були відтепер підтримуватися силою, суворою карою «фа», закону. Це знайшло вираження у формулах ортодоксального конфуціанства: «там, де бракує «лі», слід застосовувати «фа»; те, що карється за «фа», не може бути дозволено за «лі», а дозволене за «лі» не може бути каратися за «фа». Злиття конфуціанства і легізму призвело до того, що норми моралі набули обов'язковості й формалізму. Це знайшло вираження в праві, зокрема, в прямому перенесенні на нього положень з канонізованих в той час конфуціанських творів: «Чжоу лі», «І лі», «Лі-цзи», в яких були систематизовані й закріплені норми конфуціанської моралі. Разом з тим у традиційному праві Китаю збереглося і багато легістських положень, роль яких посилювалася правозастосовним механізмом створеного на легістських ідейних засадах державного апарату. Незважаючи на те, що легістські вимоги кругової поруки, колективної відповідальності, заохочення доносів набули сили закону, при визначенні міри покарання суди часто керувалися конфуціанськими поглядами. Після краху легізму досвід заснованої на ньому державності щодо побудови державного механізму частково зберігся в традиціях країни, хоча в подальшій історії китайського народу цінності конфуціанської державності відродилися і до теперішнього часу шануються.

Отже, можна з впевненістю говорити — ідеологічний стереотип про виняткову ефективність взаємодоповнюючих один одного «лі» і «фа» став найважливішою особливістю традиційної масової свідомості та найважливішим елементом найдавнішої, що пережила століття і тисячоліття, китайської цивілізації. У великій кількості правових теорій, доктрин і концепцій, серед строкатого різноманіття оціночних суджень про окремі сторони, форми, функції й походження права з його багатогранністю впливу на суспільне життя проявляються відмінності конфуціанства з його інтуїтивно-чуттєвою орієнтацією на справедливість і легізму з раціоналізмом заперечення моральних норм. Дана відмінність найбільш яскраво відбила варіантність ціннісних орієнтацій в побудові держави і права. В ціннісному сприйнятті регулюючої ролі права обидва ці напрями, отримавши чітке вираження ще в глибоку давнину в Китаї, залишилися яскравим явищем у всесвітній історії.

Жодна правова система в світі не зазнала такого потужного впливу відразу двох альтернативних філософських учень, як правова система Китаю, в якій політичні догмати конфуціанства і правові концепції легізму стали визначальними чинниками основ розвитку права і механізмів правозастосування. Як видно, спільною рисою зазначених шкіл було їхнє прагнення організувати життя китайського суспільства на раціональних, справедливих засадах, але вони розумілися по-різному. Практика ігнорувала закони, як тільки вони порушували традицію.

Вплив конфуціанства, а згодом — його компромісного з легізмом варіанту на законодавчу практику в Східній Азії очевидний. На думку авторитетних учених, структури та інститути західного типу, введені в Азії, в переважній більшості випадків залишаються лише фасадом. Праці ряду вчених, які бажали протягом декількох років перебудувати китайське мислення, не могли ствер-

дити в умах азіатських юристів романську концепцію права, що розроблялася протягом тисячі років юристами Заходу.

У зв'язку з цим слід зазначити, що в умовах, коли роль основних регуляторів відводилася традиціям, ритуалам і моралі, коли панування конфуціанства розтягнулося на тисячоліття, право не цікавило ні китайців, ні японців, ні корейців. І Китай, і Японія, і Корея тривалий час не знали юридичних доктрин і в історії цих країн не спостерігається великих юристів, які залишили в ній значний слід.

В умовах, коли закони не були визнаним засобом вирішення конфліктів між людьми, могло скластися тільки негативне ставлення до судових інстанцій. Корисна роль судів обмежувалася тим, що вони пропонували зразки поведінки і застерігали тих, хто повів би себе антисупільним чином.

Постановка питання таким чином, що право потрібно для тих, хто не дбає про мораль або для невинуватих злочинців, або для іноземців, яким чужі азіатські цінності, повністю відповідала настроям народів Східної Азії. Ще в VII ст. імператор Кан Ші вказував на те, що «кількість позовів нечувано зростає, якщо люди не будуть боятися звертатися до судів, сподіваючись легко знайти там справедливість. Половини наших підданих не вистачить, щоб вирішувати спори іншої половини, тому я вимагаю, щоб з тими, хто звертається до суду, обходилися безжально, так, щоб вони відчули огиду до права і тремтіли від страху від однієї думки постати перед суддею» [21, с. 77].

І хоча сьогодні держави Східної Азії вже дуже багато зробили в правовому розвитку, тобто є суди і судді, але констатується, що в реальному житті сторони конфліктів звертаються не до них, а до посередників, наприклад, у Китаї — до квартальних рад за місцем проживання.

Розгляд спорів у китайських судах абсолютно не позбавлений впливу традицій, сформованих під впливом конфуціанського вчення, згідно з яким «на передньому плані повинні перебувати виховання і переконання, а не влада і примус» [9, с. 319]. Основа вчення полягає в переважанні норм моралі над нормами права в регулюванні будь-яких питань суспільного життя, включаючи найважливіші. Поступово традиції китайського суспільства сформували особливий метод вирішення спорів — примирення.

Процедура примирення в рамках судового процесу проводиться судами в даний час при прийнятті ними до розгляду цивільних, дрібних кримінальних, а також справ щодо економічних спорів. Цій процедурі присвячена глава 8 Цивільного процесуального кодексу КНР [14]. Примирення в рамках судового процесу є обов'язковою процедурою при розгляді справ, пов'язаних з розірванням шлюбу, сплатою аліментів, а також у справах, за якими можливе негайне виконання, і по справах, де відсутня необхідність в укладанні мирної угоди.

Метод примирення, що пронизує всі способи вирішення спорів у Китаї, найбільш яскраво проявляється при вирішенні спорів у народних примирних комісіях — спеціально створених органах КНР з вирішення спорів між громадянами. Відповідно до ст. 111 Конституції КНР дані комісії створюються комітетами міського і сільського населення як низовими масовими організаціями самоврядування. Тому народні примирливі комісії можна розглядати як прояв народно-демократичного самоврядування, що має китайську специфіку. У міру

необхідності зазначені комісії можуть створюватися на підприємствах і в установах для вирішення трудових та інших спорів.

Відповідно до ст. 16 Цивільно-процесуального кодексу КНР народні примирливі комісії є масовими організаціями, що займаються врегулюванням спорів між громадянами і забезпечують ідеальну модель правосуддя в китайському суспільстві. Незважаючи на те, що ряд дослідників не визнає зазначену примирливу систему, за справедливою думкою С. Литвинової в якості альтернативи державному праву комісії серйозно впливають на порядок у китайському суспільстві [6]. У даній країні нині діє близько мільйона таких комісій, які вирішують близько 90 % цивільних спорів між китайськими громадянами [15]. На відміну від судових і адміністративних органів при врегулюванні спору вони не наділяються повноваженнями застосовувати примусові адміністративні або інші правові засоби. Зазначимо, що діяльність народних примирних комісій у різний час регулювалася Тимчасовими правилами організації народних примирних комісій від 22 березня 1954 р., Положенням про організацію народних примирних комісій від 5 травня 1989 р. У даний час їх організація і діяльність регулюється Законом КНР від 28 серпня 2010 р. «Про народне посередництво», який набрав чинності з 1 січня 2011 р. [20]. Зазначимо, що основною метою створення такого роду комісій продовжує бути підтримання соціальної гармонії і порядку.

У забезпеченні громадського порядку першорядну роль відіграють місцеві народні уряди, що згідно зі ст. 110 Конституції КНР є державними адміністративними органами та знаходяться під єдиним керівництвом Держради КНР. І вони наділені повноваженнями врегулювання звичайних спорів між громадянами, а також розгляду певних окремо визначених цивільних справ і економічних спорів, або трудових спорів відповідно до положень законодавства [19]. І в даному випадку основним методом вирішення таких спорів є примирення сторін спору. Примирення в рамках народного посередництва не є примиренням будь-яким способом, воно повинно бути здійснено на основі принципів свободи волі й рівності сторін спору. Крім того, примирення повинне бути здійснене у відповідності з чинним законодавством і політикою держави.

Як видно, застосування цього особливого методу судовими та позасудовими органами робить примирення унікальним інструментом вирішення спорів та підтримання правопорядку в Китаї.

Метод примирення є закономірним проявом менталітету китайської нації, сформованого здебільшого під впливом конфуціанства. Відповідно до його ідей людина не повинна наполягати на своїх правах, оскільки обов'язок кожного — прагнути до злагоди і забути про себе в інтересах усіх. Згідно з усталеною в Китаї практикою конкретне вирішення спору повинно відповідати справедливим і гуманним почуттям, а не бути втиснутим у рамки визначеної законодавством юридичної схеми.

І в японській традиції судовий розгляд зовсім не відповідає природному стану речей. Так, японці вважають, що звернення до суду свідчить про те, що опонент позивача є ненормальною людиною, з якою неможливо домовитися полюбовно. До цього треба додати, що логічний принцип суперечності, за яким одна сторона повинна програти справу, якщо інша виграє, не задовольняє японців. Японець завжди віддасть перевагу примиренню, а не судовому розгляду [1].

Безсумнівно, що на право Японії в свій час значний вплив справило конфуціанство, що прийшло з Китаю. Характерна особливість правил, яким повинна була слідувати людина, якщо вона хотіла поводити себе «правильно», полягала в тому, що їх зміст визначався соціальним статусом тієї людини, до якої вони застосовувалися, тобто залежав від становища людини в суспільстві та сім'ї. Відмінності в статусі становили стрижень встановленого природного порядку буття, якого людині слід дотримуватися, якщо вона не хоче порушити світову гармонію. Отже, правила «лі» обумовлювали поведінку кожного в конкретній ситуації, у тому числі й у родині [13, с. 226]. Будь-яке право ж прагне до схематичного, спрощеного і типізованого регулювання людських відносин, і тому воно не в змозі враховувати всі численні варіанти, які притаманні соціальному і сімейному стану учасників можливого спору. За конфуціанською етикою будь-яку проблему краще вирішити шляхом дружніх переговорів, а не звертатися до суду.

Цілком очевидно, що конфуціанство не було високої думки про норми права та їх застосування судами, тому вже до ХХ в. практичне значення європейських законів залишалося вкрай незначним у правовому житті Японії. Освячене конфуціанською традицією негативне ставлення до вирішення спорів публічно і зараз призводить до того, що мало хто з громадян Японії користується правами, наданими чинними законами. Здавалося б, у сучасних умовах традиція вирішувати спори позасудовим шляхом повинна все більше відходити в минуле, однак «західний спостерігач із здивуванням змушений констатувати, що японці продовжують наполегливо дотримуватися старих традицій, незважаючи на докорінні зміни умов їх існування» [10, с. 443].

Як і колись всі спори між членами сім'ї вирішуються в основному без судового втручання. Так, за твердженнями А. Саїдова, «японці воліють зберігати розмірене суспільне життя за допомогою правил, які більш відповідають їх менталітету, ніж правові норми. З цією метою всі суспільні відносини уподібнені сімейним і мають регулюватися правилами, які належать до сім'ї» [8, с. 207]. Наприклад, є звичайною практикою, коли перед укладанням шлюбу сім'ї нареченого і нареченої звертаються до послуг посередника, однак його основним завданням є не в суді вирішити спори, які можуть виникнути в майбутньому між подружжям або між ними та їх сім'ями. Згідно з японським правом до судової процедури розлучень вдаються лише в тих рідкісних випадках, коли обидві сторони не одностайні у своєму рішенні з цього питання. Наслідки розлучення завжди улагоджуються посередником, оскільки участь примирної комісії в суперечках щодо сімейних справ — обов'язкова вимога японського закону [11, с. 166–167].

Безперечна приналежність і Кореї до конфуціанського культурного ареалу слугує ключем до розуміння походження, суті й значення традицій, що панували в цій країні впродовж багатьох століть. Китайський вплив відіграв настільки величезну роль у політичному і культурному розвитку Кореї, що вона врешті-решт «здійснила за китайським зразком корінну перебудову урядової системи і народного життя, колишніх установ і звичаїв і перетворилася на зменшену копію Китаю» [12, с. 198].

Крім того, півстолітнє колоніальне панування Японії було періодом насадження в Кореї її варіанту конфуціанства, що робить наголос насамперед на

лояльності до держави й імператора перед усіма іншими суспільними зв'язками [18, с. 311–312].

Як визнає ряд дослідників, політична культура в Республіці Корея була сформована конфуціанськими нормами і цінностями. Ніхто не заперечує і того факту, що витoki корейського неоконфуціанства лежать в класичній спадщині конфуціанства, хоча суперечки щодо його ролі як правлячої ідеології і відповідальності за втрату країною незалежності на початку ХХ ст. тривають у Республіці Корея досі [16, с. 45; 17, с. 50; 22, с. 247; 23, с. 223–238].

Вплив конфуціанства в Кореї пояснюється, наприклад А. Жебіним, тим, що ця країна стала об'єктом активного проникнення західних держав на кілька десятиліть пізніше, ніж Китай. Більш того, повідомлення про «відкриття» Китаю доходили в Корею разом з першими невдалими спробами США і Франції домогтися того ж в Кореї і ще більш зміцнювали корейську правлячу еліту в рішучості захищати традиційні цінності [4, с. 130–187].

Конфуціанська спадщина справила сильний вплив на офіційну ідеологію і сучасну політичну практику Північної Кореї. Однак у КНДР відповідно до головних ідеологічних постулатів останніх років — «Жити по-нашому» або «Нація — насамперед», які вимагають при аналізі явищ у всіх сферах життя суспільства виявляти і підкреслювати самотність і перевагу корейської нації, уникають згадок про будь-який китайський і тим більше японський вплив, у тому числі конфуціанства, на ідеологію, політику і культуру Північної Кореї.

У процесі політичного розвитку певний сегмент багатовікових традицій конфуціанства, в тому числі його японської модифікації, що насаджувалася в Кореї протягом першої половини ХХ ст., у деяких дуже істотних сферах виявився близьким або збігався з низкою нових установок, привнесених після звільнення Півночі Кореї ззовні. Саме ця схожість дозволила новій правлячій бюрократії порівняно легко адаптувати і перше, і друге заради встановлення і зміцнення свого панування.

Зрозуміло, в КНДР майже нічого з конфуціанства не залишилося незмінним, не адаптованим до нинішніх реалій. Разом з тим було б неправильно стверджувати, що в КНДР не були збережені такі елементи конфуціанства, як колективізм і сильне керівництво, культ освіти і повага до праці. У цьому зв'язку варто послатися на одного з найбільших дослідників правових систем, французького вченого Р. Давида, який відзначав, що модифікації, що мали місце в минулому, і те, що відбувається в країнах Східної Азії нині, «далекі від того, щоб привести до відмови від традиції. Структури та інститути західного типу, запроваджені в цих країнах, у більшості випадків залишаються простим фасадом, за яким регламентація суспільних відносин будується, як правило, у відповідності з традиційними моделями» [2].

Саме стійкість політичних режимів у Східній Азії на тлі змін у світі за останні двадцять років доводить, що роль конфуціанських традицій при оцінці правової ситуації в цих країнах і перспектив її розвитку виявилася явно недооціненою. Посилення орієнтації азіатських країн на традиційні цінності й культурну спадщину покликане забезпечити більш сприятливі умови для їх модернізації у нових історичних умовах.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Власова Г. Б.* Правовая культура и судебная власть // Культура : управление, экономика, право. — 2009. — № 4.
2. *Давид Р., Жоффре-Спинози К.* Основные правовые системы современности. — М. : Междунар. отношения, 1999.
3. *Древнекитайская философия.* — Т. 2. — М., 1973.
4. *Жебин А. З.* Корейская Народно-Демократическая Республика : опыт суверенной трансформации // Публично-правовые исследования. — Т. 3. — М. : АНО «Центр публично-правовых исследований», 2008.
5. *История политических и правовых учений / под ред. В. С. Нерсесянца.* — М. : Норма, 2004.
6. *Литвинова С. Ф.* Примирение как традиционный метод разрешения споров в КНР // Арбитражный и гражданский процесс. — 2011. — № 3.
7. *Саидов А. Х.* Сравнительное правоведение и юридическая география мира : моногр. — М. : Институт государства и права РАН, 1993.
8. *Саидов А. Х.* Сравнительное правоведение. — М. : Юрист, 2000.
9. *Сухарев А. Я.* Правовые системы стран мира : энцикл. справ. — М. : Наука, 2000.
10. *Цвайгерт К., Кетц Х.* Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. — Т. I : Основы. — М. : Междунар. отношения, 2000.
11. *Черноков А. З.* Введение в сравнительное правоведение. — СПб. : ИВЭСЭП ; Знание, 2007.
12. *Энциклопедический словарь Гранат.* — Т. 25. — СПб., 1917.
13. *Ch'u Tung-Tsu.* Law and Society in Traditional China. — L., 1961.
14. *Civil Procedure Law of the People's Republic of China of 9 April 1991 (with amendment from 28 October 2007)* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.lawinfochina.com
15. *Fu Hualing.* Understanding People's Mediation in Post-Mao China [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.columbia.edu/cu/asiaweb/v6n2fuhu.htm
16. *Kihl Young-whan.* The Legacy of Confucian Culture and South Korean Politics and Economics : An Interpretation // Korea Journal. — 1994. — Vol. 34. — No 3.
17. *Koh Byong-ik.* Confucianism in Asia's Modern Transformation // Korea Journal. — 1992. — Vol. 32. — No 4.
18. *Korea's response to Japan : the colonial period 1910–1945 / ed. by C. I. E. Kim, D. E. Mortimore.* — Kalamazoo, 1977.
19. *Law of PRC on Labor Dispute Mediation and Arbitration* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.lawinfochina.com
20. *People's Mediation Law of the People's Republic of China of 28.08.2010* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.lawinfochina.com
21. *Sprinkels V.* Legal Institutions in Marchu China. — L., 1962.
22. *Yoon Sa-soon.* Critical Issues in Neo-Confucian Thought. — Seoul : Korea Univ. Press, 1990.
23. *Yoon Sa-soon.* Korean Confucianism Reconsidered // Contemporary Philosophy. A New Survey. — Hague : Kluwer Academic Publishers, 1993.

Бевеликова Н. М. Конфуціанство й азіатська модель права

Анотація. Статтю присвячено аналізу впливу багатовікових традицій конфуціанства на розвиток правових моделей окремих країн Східної Азії. Автор показав ціннісне сприйняття регулюючої ролі права при розходженнях конфуціанства і легізму, які були чітко відокремлені ще в глибоку давнину в Китаї. У статті обґрунтовується відображення варіантності ціннісних орієнтацій у побудові азіатської моделі права.

Автор виділяє тенденції, що ведуть до посилення ролі традицій в азіатській моделі права, і аналізує її далекі від відмови від традицій модифікації. З цих позицій у статті розглядається одна з переважаючих особливостей вирішення правових спорів у Китаї, Кореї та Японії. Автор докладно розглядає використання методу примирення сторін як елемент азіатської правової культури, сформованої протягом століть під впливом конфуціанства.

Ключові слова: далекосхідні правові системи, традиція у праві, конфуціанство, примирення.

Бевеликова Н. М. Конфуцианство и азиатская модель права

Аннотация. Статья посвящена анализу влияния многовековых традиций конфуцианства на развитие правовых моделей отдельных стран Восточной Азии. Автор показал ценностное восприятие регуливающей роли права при различиях конфуцианства и

легизма, получивших четкое разделение еще в глубокой древности в Китае. В статье обосновывается, как данное различие отразило вариантность ценностных ориентаций в построении азиатской модели права.

Автор выделяет тенденции, ведущие к усилению роли традиций в азиатской модели права, и анализирует ее далекие от отказа от традиций модификации. С этих позиций в статье рассматривается одна из преобладающих особенностей разрешения правовых споров в Китае, Корее и Японии. Автор подробно рассматривает использование метода примирения сторон как элемент азиатской правовой культуры, сформированной на протяжении столетий под влиянием конфуцианства.

Ключевые слова: дальневосточные правовые системы, традиция в праве, конфуцианство, примирение.

Bevelikova N. Confucianism and the Asian Legal Model

Summary. The proposed article deals with the impact of age-old traditions of Confucianism on the development of legal models of selected East Asian countries. The author showed the value-right perception of regulatory role of law in the differences in Confucianism and Legalism, received a clear division in the ancient times in China. The article explains how this difference reflected the variance of the value orientations in the process of Asian model shaping.

The author identifies trends, leading to the strengthening of the role of traditions in the Asian model of law and analyzes its far from traditions rejection modifications. From this perspective the article discusses one of the dominant features of resolving legal disputes in China, Korea and Japan. The selection for the detailed review of the method of reconciliation of the parties due to the author is because it is the element of the Asian legal culture, formed over the centuries under the influence of Confucianism.

Key words: Far East Asian legal systems, tradition in law, Confucianism, reconciliation.

Книжкова полиця

Быкова Е. В. Современные процессы сближения и размежевания основных правовых систем. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 232 с.

ISBN 978-5-4396-0043-4

У праці здійснено спробу проаналізувати взаємозв'язок правових систем, їх взаємний вплив та проникнення, наступність правових інститутів. Показані зростання і вплив міжнародного права та міжнародних стандартів на розвиток правових систем, окремо розглянуто значення міжнародних організацій, регіональних об'єднань.

